

LEVENT CANTEK • Cumhuriyetin Bülüğ Çağı

LEVENT CANTEK 1969 Ankara doğumlu. Bilkent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Lisans eğitimi aldı, Gazi ve Ankara üniversitelerinde Gazetecilik yüksek lisans ve doktorası yaptı. Çizgi roman ve mizah ile ilgili çalışmalarıyla tanınıyor. Kültür tarihi ile ilgili çalışmalar yapıyor. Televizyon için dizi ve film senaryoları yazıyor. Editör ve akademisyen.

Kitapları: *Türkiye'de Çizgi Roman* (İletişim Yayınları, 1996), *Markopaşa, Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi* (İletişim Yayınları, 2001), *Karaoğlan, Erotik ve Milliyetçi Bir İkon* (Oğlak-Maceraperest, 2003), *Çizgili Hayat Kılavuzu* (der. İletişim Yayınları, 2002), *Çizgili Kenar Notları* (der. İletişim Yayınları, 2007), *Cumhuriyetin Büluğ Çağı* (İletişim Yayınları, 2008), *Anadolu Masalları* (Dipnot Yayınları, 2009), *Şehre Göçen Eşek* (İletişim Yayınları, 2011), *Dumankara* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2013), *Emanet Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2014), *Uzak Şehir* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2015), *Kuş Eppeği* (İletişim Yayınları, 2017), *Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür* (Levent Gönenç ile birlikte, YKY, 2017), *1951* (Grafik Roman, İletişim Yayınları, 2018).

İletişim Yayınları 1281 • Araştırma-İnceleme Dizisi 220

ISBN-13: 978-975-05-0557-7

© 2008 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-2. Baskı 2008-2013, İstanbul

3. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Özgür Yıldız

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622 Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEVENT CANTEK

Cumhuriyetin

Büluğ Çağı

Gündelik Yaşama Dair
Tartışmalar (1945-1950)

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	13
Dönemin Siyasi Tarihini Anlatan Çalışmalar	35
Kırklı Yılların Basınında Gündelik Yaşama Yansıyan Kültür Temelli Tartışmalar	55
Dönemin Tipik Bir Yazarı: Mithat Cemal Kuntay.....	60
Kültürel Kapitalizm Bağlamında Moda, Popüler Kültür ve “Şimdiki Zaman” a Yönelik Eleştiriler.....	69
Aşırı Modernliğin Sonuçları: Bobstil Gençler ve Sosyete Kadınları.....	89
Tüketimin-Sosyetenin Kadını.....	91
Bobstil.....	99
Bir Mücadele Alanı Olarak Sinema.....	115
<i>Eğlence ve Terbiye Aracı Olarak Sinema</i>	117
<i>Çocuk ve Sinema Davası</i>	135
<i>“Sinema Çocuklar İçin Zararlı Değildir”</i>	138
<i>Sinema ve Anti-Komünizm</i>	142
<i>Türk Sinemasının Sorunları</i>	158
<i>Türkçe Sözlü-Şarkılı Mısır Filmleri</i>	174

Radyoda Türk Müziđi	199
<i>Radyodan Ayrılan Müzisyenler</i>	204
<i>Davul Yasađı</i>	222
<i>Müzik Tartışmalarında Taraflar</i>	227
<i>Taşralılar, Komünistler ve Diđer “Zararlılar”</i>	237
<i>Savaştan Arta Kalanlar</i>	240
<i>Zararlı Mekânlar ve İstenmeyen Manzaralar</i>	252
<i>Cinayet Haberleri-Zabıta Mecmuaları</i>	257
<i>Eski-Yeni Çatışması</i>	268
<i>Komünizm Tehlikesi</i>	272
Sonuç	277
Kaynakça	283

Önsöz

Bir gün önce ya da yakın geçmişte yaşananları aktaran, yorumlayan ya da hikâyeleştiren gazeteler, tarih çalışmalarının doğal başvuru kaynağıdır. Özellikle yirminci yüzyıl tarihi hakkında çalışan her araştırmacı ister istemez aynı zamanda basın tarihi hakkında çalışmaktadır. Basının –gün be gün– tarih yazdığını söylemek, elbette yanlış ve abartılı olur ancak geçen zamana ilişkin göz ardı edilemeyecek zenginlikte belge ve veri içermektedir. Bir dönemde yaşayan insanların neyi önemsettikleri, neleri tartıştıkları, hangi olguları göz ardı edip hangilerini sahiplendikleri basından gözlemlenebilir. Bir toplumun üzüntü, sevinç ve öfkeleri gazetelerden çıkartılabilir. Elbette ki yazılanların belirlenmesinde gazetelerin ilişkili olduğu toplumsal yapı ve kurumların, maddi uygulamaların payı olduğu hesap edilmelidir.

Tarihçiler çoğunlukla geçmişteki siyasetle ilgilendikleri için gazetelerden bu doğrultuda faydalanmışlardır. Gazetelerin ilk sayfaları, başyazarları ve siyasi haberleri tarih çalışmalarına belge olarak katkı sağlamıştır. Gazetelerin ilke olarak “her şeyden bahseder” olmaları tarihçileri pek etkilememiştir. Gazetelerde yer alan birçok haber, yorum ya da düşünce siyaset dışı görüldüğü için göz ardı edilebilmiştir. Öyle ki, örneğin Türki-

ye'de, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün çoğunlukla siyaset konulu gazete yazılarından seçmeler yaparak çıkardığı *Ayın Tarihi* yayını birçok siyasi tarih çalışmasına temel kaynak olmuştur. Gazetelerin siyaset dışı olduğu için önemsenmeyen bölümlerinin çoğunluğunu gündelik yaşamın ayrıntıları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktalarından biri siyasi tarih çalışmalarında önemsenmeyen ayrıntılarla ilgili bir tarih çalışması yapabilmektir. Siyasi tarih çalışmalarına çokça konu edilmiş, siyasete ilişkin kıstaslarla (örneğin seçimler ya da partilerle) dönemselleştirilmiş bir zaman dilimini farklı bir açıdan incelemek amaçlanmıştır. Bu çalışmayı var eden çıkış noktalarına şu da eklenebilir: Gazetelerde siyaset dışı sayılarak göz ardı edilen bölümler gibi gündelik yaşam kavramı da hem siyaset dışı görülmüş hem de akademik ciddiyetten uzak bulunmuştur. Gündelik yaşamın siyasetle varolan ilişkisini anlatabilme arzusu çalışmamız için teşvik edici olmuştur.

İncelenen konu, olgu ve eğilimlerin, siyasi tarih çalışmalarında önemsenmemesi (ya da kullanılmaması) ve geniş anlamıyla ciddiye alınmaması bu konu, olgu ve eğilimlerin önemsiz-gayri ciddi olduğunu göstermemektedir. Her şeyden önce bu konu, olgu ve eğilimleri tartışan gazeteci-yazarlar, *denetleyici kuşak* olarak adlandırdığımız edebiyat ve gazeteci elitleridir; onların entelektüel duruşları, önemsiz sayılanı dahi önemli kılmaktadır. Önemli-önemsiz ayrımı, ontolojik bir sav olarak idealizme ilişkin bir ayrımdır. Önemsiz olanın önemli ya da tam tersini göstermek gibi bir gayretimiz yoktur. Tarih çalışmalarının amacı geçmişini anlamak ise geçmiş bütünüyle ve eksiksiz incelenmek zorundadır. Daha önce yeterince anlatılmamış, hiç değinilmemiş konu, olgu ya da eğilimlerin incelenmesi geçmişini farklı bir yüzüyle anlamamıza katkı sağlayacaktır diye umuyoruz.

Yazmazsam olmayacak, aklımda yer eden, eksik mi değil mi karar veremediğim bir tarafı var çalışmanın: Sıradan insanların o dönemi nasıl yaşadıklarını anlayabilmek adına, çalışmayı tamamlar nitelikte güncel araştırma tekniklerinden biri olan sözlü tarih görüşmelerine başvurabilirdim. Düşünmedim de-

ğil, örneğin çalışmamızda işçi sınıfının gündelik yaşamlarına dair veriler eksik. Gazetelerde işçiler hakkında yeterli veri yok, gerektiğinde fakirlerden, yoksul halktan acınarak bahsedilmektedir ama şehirde yevmiyeli çalışan vasıfsız işçiler, fabrikalardaki çalışanların iş koşulları ya da hınçla konuşulan Beyoğlu'ndaki eğlence mekânlarındaki garsonlar, hizmet getiren insanlara (ve onların yaşam pratiklerine) hiç değinilmemiştir. Bunu bilmeme rağmen çalışma/yöntem tercihi olarak sözlü tarihe başvurmadım. Bu tercihte, çalışmanın kapsamına alınmakla birlikte o dönemi yaşayanlarla yaptığım konuşmalar etkili oldu. Şunu fark ettim ki, kırklı yıllar, özellikle savaş koşullarıyla, karartmalar, karneyle dağıtılan ekmek ve ekonomik sıkıntılar ile hatırlanmakta, toplumsal hayata ilişkin aktarılanlar gazetelere endeksli ve bugün ile malul olmaktadır. Gündelik yaşamda konuşulanların gazetelere, gazetelerde konuşulanların gündelik yaşama aksetmesi hatırlananları birinci derecede biçimlendirmekte, gazetelerde yazılanlardan farklı/fazla bir şey söylenmemektedir. Çalışmanın temelini yazılı kültür/gazeteler oluşturmasaydı, bu yöntem öncelikle nelerin hatırlandığı ile ilgili olarak anlamlı olabilirdi diyerek bir karar verdim ve uyguladım. Buna rağmen acele mi ettim, sabır mı gösteremedim diye düşünmüyorum değilim.

* * *

Kişisel bir not daha düşmek istiyorum. Bu çalışma bir doktora tezine dayanıyor. Tez havasından çıkartmaya gayret ettiğim için biçimsel değişiklikler yaptım. Gerekli düzenlemeleri yaparken fark ettim ki ne bu tez ne de akademik geçmişim, neşeli anılar içermiyor. 1995 yılından bu yana üniversitede çalışıyorum, pek mutlu olduğumu söyleyemem. Haliyle mutsuz akademisyenlerle bir arada epeyce sene devirmişim. [Bu satırları yazdıktan dört ay kadar sonra yaşadığım mutsuzluğa katlanamayarak çalıştığım kurumdan istifa ederek ayrıldım – L.Ç.] Yüzüme söyleyenler de oldu, ama çoğunlukla bana bir biçimde duyuruldu, “beni çalışkan ama yararsız işlerle uğraşan” biri olarak gören çok sayıda “hoca nasihatiyle” karşılaş-

tım. Anlamaktan yorulmuş gibi görünmek isteyen, sürekli haklı olduğunu düşünen insanlar oldukları için onlardan uzak durmayı tercih ettim. Çocukluğumda bana yasak edilen ve zararlı bulunan pek çok şeyle ilgili çalışmalar yapıyorum. Geçmişte yasak edilen şeylerin bugün küçümsendiğini, faydasız ve anlamsız bulunduğunu görmek beni hırslandırıyor. Doğrusu, küçümsenen ya da önemsiz bulunan; yasaklanan ya da yasaklanmak istenen her şey ilgimi çekiyor. Eski gazeteleri, o küçümseyici dili, cümlelerdeki iştah ve harareti yakalamak için taradığımı itiraf etmeliyim. *Cumhuriyet'in Büluğ Çağı* adını verdiğim kitabıma, isminden içeriğine kadar bir de bu gözle bakılmasını dilerim.

Cumhuriyet'in inşa süreci (1923-1933 ya da 1923-1938) için birçok araştırmacı "Cumhuriyet'in çocukluğu" ifadesini kullanmıştır. Bu çalışmada aynı dönemi izleyen kırklı yılları bir bütün olarak *Cumhuriyet'in Büluğ Çağı* olarak adlandırmayı öneriyorum. Gerek babanın yokluğundan kaynaklanan hayal kırıklığı, gerekse büluğ çağının psikolojik sorunları bir eğretilenim olarak kırklı yıllarda yaşananlara uygun düşmektedir. Genç olmak övgüyle anılmayı sağladığı gibi ebeveynin korku ve endişeye kapılması sonucunu getirmektedir. Kırklı yıllarda gençler benzer bir biçimde hal, tavır ve eğilimleri nedeniyle yoğun olarak eleştirilmişlerdir.

Çocuğun dünyası daha çok gerçekle düş arasında çocuk tarafından algılanmış ve özellikle düşünmüş dünya anlamına gelir. Buna karşılık ergen dünyaya doğrudan bağlıdır; toplum ergenle daha doğrudan ilgilenir ve ergen davranışlarıyla toplum üzerinde etkiye bulunur. Ergen, şu ya da bu nedenle ilerleyemediği zaman geçmişe döner ve bir zamanlar ona doyum sağlayan araçlara başvurur. Geçmişe özlem, çocuğun ebeveyni ile edilgin bir birlik içinde mutlu olduğu bir döneme dönme isteğini anlatır. Bu, ebeveyne bağlılık ile onlara başkaldırma arasındaki çatışmayı içerir. Ergen, ebeveyn tarafından desteklenemediğini düşünür, kendisinden hoşlanmadıkları izlenimine sahiptir. Çünkü onlara karşı gelmekte, onları eleştirmektedir. Onlara duyduğu sevgi nefrete, saygı ve hayranlık, horgörü ve

alaya dönüşür. Bunu yaptığında belli ölçülerde özgürleştiğine (benliğini ortaya koyduğuna) inanır. Oysa karşı gelme özgürleştirici değildir, saldırı karşılıklı olur; sevgiyi ve güvenliği yitirme korkusu yaratır. Ergen, kişiliğini değerli kılmaya çalışmakta ve bunun için özellikle kendisini başkalarından farklı kılmaya çalışmaktadır. Giyimde, yazıda, üslupta ortaya çıkan özgünlük (hatta acayıplık) budur. Giysi, bilincini kazanmanın simgesidir ve yarattığı tepkiler ergenin kendisine olan hoşnutluğunu artırır. Kırklı yıllara bir eğretileme olarak yakıştırdığımız ergenlik/bülüğ çağı ifadesi, döneme özgü eski-yeni tartışmalarına, *denetleyici kuşağın* gençlere, onların sanat ve kültür yaklaşımlarına, moda tercihlerine ilişkin eleştirilerine uymaktadır. Üstelik babanın (Atatürk'ün) yokluğu, kendini ebeveyn olarak konumlandıran *denetleyici kuşak* ile gençler arasında ilişkiyi sertleştirmiştir. Karşılıklı eleştirelilik ebeveyni ya da çocuğu yitirme anksiyetesi yaratmakta ve bu, bütünüyle bir kopmaya imkân vermemektedir. *Cumhuriyetin Bülüğ Çağı* adlandırmasına önsöz dışında değinmediğimi hatırlatmalıyım. Psikanalizden esinlenerek yapılabilecek bir tartışmayı meraklı ve ehil olanlara bırakıyorum.

* * *

Bu çalışma tez olarak tamamlandıktan sonra yaptıkları okumalarla bana ufuk açıcı yardımları olan Ümit Atabek ve Gamze Yücesan-Özdemir'e teşekkür ederim.

Giriş

Çalışmamızda sıkça kullanılacağı için gündelik yaşam kavramından ne anladığımızı açıklamamız gerekiyor. Gündelik yaşam derken modernitenin belirlediği bir olgu, modernite ile birlikte incelenmesi gereken bir yaşam *alanı* (sphere) kastediyoruz. Burası, toplumu oluşturduğu düşünülen temel değerlerin yaygınlık ve meşruluk kazandırılmaya çalışıldığı alandır. Söz konusu değerlerin farklı sınıf ve konumlardaki insanlar tarafından paylaşılması ya da reddedilmesi nedeniyle bir mücadele alanıdır da. Bir başka deyişle *ideolojinin alenileştiği* bir alandır. Aynı bağlamda gündelik yaşamın dönüşümü derken *toplumun dönüşümü* demek istendiğini belirtelim. Bu tanım ve vurguların ister istemez kamusal alan ve geniş anlamıyla kültür tanım ve vurgularını çağrıştırdığı düşünülebilir. Gündelik yaşam kavramını toplumun sosyal ve ekonomik hayatının dışında düşünmediğimiz için bu çağrışımların olabileceğini baştan kabul ettiğimizi belirtelim. Kültür, Raymond Williams'ın deyişiyle “toplumsal düzenin iletildiği, yeniden üretildiği, deneyimlendiği ve yeniden keşfedildiği (...) anlamlandırıcı bir sistem” (akt., Corcoran, 1997: 131) veya Stuart Hall'un “bir toplum, grup ya da sınıfa kendi varoluş koşullarını deneyimleme, yorumlama ve anlamlandırma olanağı sağlayan pratik ideolojiler”

biçiminde ifadelendirdiği “yaşanmış pratikler” (akt., Eagleton, 2005: 46) ise gündelik yaşam bu tanım ve ifadelerin dışında değildir. Lefebvre, gündelik yaşamda kapitalizmin yarattığı basıncı çelişkileri irdelemekten söz ederken kültürü [üretim tarzını] o toplumun kurduğu ve koruduğu tüm pratik ve temsiller olarak görmektedir (1998: 38; Marshall, 1999: 288).

Gündelik derken her gün olan düşünülür; her gün işe gideriz, her gün aynı insanlarla karşılaşırız, her gün aynı saatte işten ayrılır, eve ulaşır, yemek yer, televizyon seyrederek, uyuruz ve saire... Genellikle gündelik yaşam için tüm bunların toplamıdır denir. Elbette başka ayrıntılar hatırlanır, nasıl konuştuğumuz, neler yediğimiz, nelerden hoşlandığımız da girer gündelik yaşama. Gündelik yaşam nedir sorusuna genellikle kişisel yaşamlardan, kişiye özgü ayrıntılardan çıkarak cevaplar verilmesi ilginç değildir. Çünkü gündelik yaşam bir sıradanlığı, bir rutini, değişmezliği işaret eder. “Nasıl gidiyor?” sorusuna “hep aynı” ya da “fena değil” diye bir cevap veririz, böyle cevaplar verenleri de sıklıkla duymuşuzdur. Hemen herkes süregiden hayatını özetleyerek bir cevap verir. İlginç bir şey yoktur hayatımızda, önemsedığımız anlar ya da olağanüstü durumlar dışında bir yeknesaklık içinde yaşadığımızı biliriz. Politik olarak sıradan insanları yücelten, onları öne çıkartan siyasi ve kültürel akımların ilgileri dışında o yeknesaklık ne konuşulur ne de hem birbirine benzeyen hem de küçük ayrıntılarla farklı duran hayatlar hatırdan tutulabilir.

Günümüzde gazete ve televizyonlarda yakın geçmişi temel alan gündelik yaşam tarihçileri ortaya çıkmış; belirli bir dönemin modası, tüketim eğilimleri, popüler isim ve akımları, mutfak kültürü, eğlence alışkanlıkları, ilginç gündelik ayrıntıları yazı konusu olarak anlatılır olmuştur. Bu tür yazı ve incelemeler çok eski tarihlerden beri gazetelerde yer almaktadır. Örneğin kırklı yıllarda geçmişi anlatan, tarihten bahseden popüler bir dille yazılmış, oldukça eğlenceli yazılar ve yazarlar vardır. Bugünün bir farkı yazılarda daha çok Cumhuriyet dönemine odaklanılması, bir diğeri de bu yazı ve incelemelerin hatırı sayılır bir arşive dayanarak – araştırılarak yazılmasıdır. Geçmişte, kırklı yıllarda bu tür yazılar, yazarın geçmişine, anı-

larına dayanmaktadır. Bugünün gündelik yaşam tarihçileri ise iyi birer koleksiyoncu ve sahaf müşterisi olarak gözükmekte, yaşamadıkları bir dönemle ilgili neredeyse etnografik özellikler taşıyan çalışmalar yapmaktadırlar.

Gündelik yaşam tarihi gibi bir kavramın yaygınlığından söz edilebilirse bu biraz da gazetelerde yazan, televizyonlarda konuşan araştırmacılardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu tür çalışmaların üslubu ve konularına olan yaklaşımlarında siyaset dışı olmak gibi bir tercih söz konusudur. İdeoloji, “bireysel ve toplumsal yaşamın bütün belirtilerinde kendini dolaylı/örtük bir biçimde gösterir” (Portelli, 1982: 15) önkabulü bu tür incelemelerin gündeminde yoktur. Yaygınlıklarını bu tercihleriyle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Bugünkü medyanın sermaye yapısı ve profesyonel gazetecilik mantığı, gündelik yaşam tarihi yazı ve yazarlarının siyaset dışı duruşlarını ayrıca kolaylaştırmaktadır.

Bizim yapmaya çalıştığımız ise meseleye daha kapsayıcı bir noktadan yaklaşmaktır: Tarihin doğal bir süreç olmadığı, insanların belirli dönemlerde tekrarlanan veya kalıcılık gösteren yapı ve olguları, kendi istekleriyle değiştirdiği (tekrarlananları tekrarlanmaktan çıkardığı ve kimi şeylere tekrarlanırlık kazandırdığı) gerçeğiyle Türkiye toplumuna bakılmıştır (Cangızbay, 1996: 114-6). “Tarihin belli bir anında ne değişmiş, neyin değişmemesi istenmiş, ne tür çatışmalar gündelik yaşama yansımıştır” soruları çalışmanın temelinde yer almaktadır.

* * *

Gündelik yaşam derken incelenen dönemde neyin gündelik olup neyin olmayacağı, neyin dışarıda bırakılıp neyin inceleme kapsamı içerisinde alınacağı sorununa ise üç ayrı cevap (kısas) seçilmiştir. Öncelikle gündelik yaşamı gazeteleri ve dönemin basını temel alarak incelemek tercih edilmiştir. Bu durum, çalışmanın kapsamını gündelik yaşamdan gazetelere yansıyan konularla sınırlamaktadır. İkinci olarak gündelik yaşamın kapsayıcılığı (genişliği) nedeniyle incelenen dönem içerisinde gazetelerde en çok konuşulan ve tekrarlanan konu, olgu

ve eğilimler seçilmiştir. Bu seçim ister istemez başka kıstaslar belirlememizi gerektirmiş, öncelikli olarak gazetelerin başyazı ya da manşet haricinde kalan, siyaset dışı görülen, genellikle ciddiye alınmayan şehir haberlerine ya da köşe yazılarına, magazin türünde sayılabilecek yorum ve röportajlara (gazetenin tamamını yok saymadan) bakılmıştır. Gazetelerin sayfa sayılarının sınırlı olması, birbirine benzer sayfa düzenlerinin ve içerik yapılarının olması ise işimizi kolaylaştırmıştır. Üçüncü olarak gündelik yaşamda tekrarlanan ve kalıcılık gösteren olgu ve eğilimlerin gazetelere, gazetelerde tekrarlanan ve kalıcılık gösteren olgu ve eğilimlerin gündelik yaşama yansıtacağı ön kabulüyle hareket edilmiştir. Buna bağlı olarak tekrarlanan ve kalıcılık gösteren olgu ve eğilimlerin çatışmacı bir yönü olmasına dikkat edilmiş, bu çatışmacı yönü sermaye birikiminin ve kapitalist rekabetin yönlendirdiği hatırda tutulmuştur. Çatışma olgusunun gündelik yaşam tanımımızda (farklı sınıf ve konulardaki insanlar tarafından paylaşılması ya da reddedilmesi nedeniyle) önemli bir ağırlığı olduğu hatırlanırsa bu ağırlığın dikkatle korunduğu ayrıca belirtilmelidir.

Çalışmaya temel olarak akademik literatürde demokrasiye geçiş süreci sayılan 1945-1950 yılları arası alınmıştır. Bu tercihimizin de birkaç nedeni vardır. Her şeyden önce kırklı yıllarda Atatürk'ün ölümü (rejimin kurucu babasının yokluğu) nedeniyle bir toplumsal endişe taşınmaktadır, bu endişeye savaş koşullarının sıkıntıları eklenmiş, geleceğe yönelik korkuları artırmıştır. Savaş sonrasında çok partili seçim sistemine geçilmesi korku kadar ümit ve heyecan getirmiş, toplumu hareketlendirmiştir. Dolayısıyla incelenen dönemin gündelik yaşamı bir önceki ya da bir sonraki on yıla göre çok daha “hızlı”, değişime açık ve “çatışmacıdır”. Bu dönemde tekrarlanan ve kalıcılık gösteren çatışma, olgu ve eğilimler şöyle özetlenebilir. Öncelikle moda, popüler kültüre (Amerikan kültürünün etkilerine), magazinelleşmeye,¹ değişen ahlak anlayışına yönelik

---

1 Magazin sözcüğü kırklı yıllarda sık kullanılmamaktadır. Magazinelleşme eleştirisi derken süreli yayınlarda resim oranının yazıya oranla artırılması, siyaset dışı içeriğin öne çıkarılması, abartılı-ticari bir dilin kullanılmasına yönelik ra-

(anti-modernist ve muhafazakâr içerikli) eleştiriler ağırlıklı bir yere sahiptir. Aynı bağlamın bir parçası olarak sinema yoğun olarak konuşulmuş, etkileri ve popülerliği nedeniyle denetlenmesi için mücadele verilmiştir. Süregelen bir tartışma olarak (bir ucu sinemalarda seyirciden büyük ilgi gören Türkçe sözlü-şarkılı Mısır filmlerine dayanan) alaturka müziğiyle ilgili gerilimler vardır. Gençlerin moda tercihleri, şehre gelen taşralılar, şehir hayatının düzenlenmesi/estetize edilmesi, eski-yeni tartışmaları ve kuşaklar arası anlaşmazlıklar gündelik yaşamda (döneme özgü nitelikler de taşıyarak) yer tutan çatışma noktalarıdır. Bu çerçevede doğrudan inceleme nesnesi olmamakla birlikte gerek çok partili hayata dâhil olan muhalif siyasi akımlar (ve onların tepki çeken isimleri) gerekse soğuk savaş koşullarının anti-komünist eylemlerine gündelik yaşam içerisinde yarattıkları korku ve öfke nedeniyle değinilmiştir.

Tarihin “o anı” ile geçmiş arasında siyasal, ekonomik ve kültürel bir süreklilik olduğu fikrini paylaştığımızı belirtelim. Cumhuriyet’in yüzyıl başlarındaki entelektüel birikimden bütünüyle farklı bir kopma ve yeni bir başlangıç noktası olduğuna ilişkin görüşe katılmamaktadır. İncelenen dönemde ele alınan kimi tartışmaların içeriğinin, daha önemlisi üslup ve mantığın bu sürekliliğin bir parçası olduğu iddia edilmektedir. Zürcher’in 1908-1950 arasını Jön Türk dönemi sayması (1995: 15), yirminci yüzyıl başındaki tartışmaların sonraki kültürel ve sosyo-politik görüşlerin belirleyicisi olduğuna ilişkin savı çalışmamızdaki süreklilik vurgusunun ilhamını vermiştir. Ancak bu sürekliliğin, tekerrürü ima ve değişimi inkâr eden bir vurgusu olmadığı belirtilmelidir. Kastedilen daha çok zihniyet ve kültürel algılamalarla ilgilidir.

* * *

Kırkılı yıllarda boş zaman kullanımı yoğun olarak gazete okumak, radyo dinlemek, sinemaya gitmek ve daha çok hafta sonlarına yoğunlaşan kır gezmeleridir. Gazetelerde boş zaman

---

hatsızlık kastedilmektedir. Bu eleştiriler, yine gazeteciler tarafından çok satan popüler yayınlara yöneltilmiştir.

faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirildiğiyle ilgili pek çok yazı ve yorum yer almaktadır. Modern yaşamın yarattığı üslupsuzluk, üslup arayışı ve geçmiş dönemlere ilişkin üslup özlemi, boş zaman faaliyetlerinin değerlendirilmesinde kullanılan en önemli ölçütlerdir. Sinema seyircisini Tiyatro seyircisiyle kıyaslamak, gösterimdeki filmlerin topluma vereceği zarardan endişelenmek, radyo yayınlarının denetlenmesini istemek veya topluma/gündelik yaşama aykırı olduğu düşünülen yayınlarla mücadele etmek, gazeteleri ve köşe yazarlarını fazlasıyla ilgilendirmektedir. Gündelik yaşama aykırı düşen her ne ise, onu saçma, sapkın olarak mahkûm etmek, kimi zaman yasaklanmasını talep etmek bu çabanın parçasıdır.

Yaratılmak istenilen, bürokratik toplumun tesis ettiği, kontrol edilmiş bir tüketiciliğe izin veren bir alandır. Gündelik yaşamın bir kurallar birliğine dönüştürülmesi istenmektedir. Ancak gündelik yaşam ne sistematikleşmiş ne de gazete yazılarında uygulanması istenilen kuralların tesis edilebileceği bir biçime dönüşmüştür. Her şeyden önce gelişmesi beklenen rasyonel toplum yaşamında eski/arkaik irrasyonel tutum, tavır ve eğilimler varolmayı sürdürmektedir. Gazete yazarları ve onların yazıları, gündelik yaşamı bürokratik olarak örgütlemeye çalışan araçlar olarak gösterilebilir. Yazı, gündelik yaşamı bir yönüyle sabitlemektedir. Gündelik yaşamı biçimlendiren, yazarların mücadele ettiği bireyci bilinç, haz almaya, keyfiyete ve bireysel özgürleşmeye dayanmakta, gündelik yaşamı, boş zamanı, aile yaşamını istediği biçimde düzenlemeye devam etmektedir (Lefebvre, 1992: 151). Bu durum, ister istemez kapitalizmin koşullarını yeniden üretmekte; belli bir sınıfın silahı olan bireycilik, gündelik yaşamın üslup çokluğunu/üslupsuzluğunu doğalmışçasına çoğaltmaktadır.

Kırkılı yılların entelektüelleri gündelik yaşamı ve gündelik ilişkileri belirleyen bireycilik bilincinin (bunu her isteyen istediğini yapması olarak okunduğu da söylenebilir) yerine daha başka bir bilincin konulması gerektiğini düşünmektedirler. Onlara göre eğer bu yapılmazsa söz konusu bilinç, gündelik yaşamı, boş zamanı, aile yaşamını, sanatı ele geçirerek toplu-

ma büyük zarar verecektir. Tam olarak hiçbir zaman ifadelendirilmese de bir yabancılaşma eleştirisi yapılmakta, Marksist bir yaklaşımdan çok, insanların çevresiyle, toplumuyla ilişkilerinin koptuğu, bağlantılarının gevşediği (anti-modernist bir eleştirelilik) üzerinde durulmaktadır.

Gündelik yaşam ile ilgili önemli çalışmaları olan Lefebvre ve Heller, gündelik yaşama yeni bir bilinçle bakma konusunda kendine yabancılaşmayan *[B]ütüncül İnsan* modeline öncülük vermektedirler. Lefebvre'e göre kendine yabancılaşmış insanlar daha fazla yabancılaşarak, yabancılaşmanın farkına varacak, yabancılaşmadan kurtulmanın yolunu bulabileceklerdir (1992: 250). Heller ise emeğin bölündüğü sınıflı toplumda bireyin kendine yabancılaşan, toplumda nasıl konumlandırıldığını fark ederek kurtulabilen/kendini aşabilen bireylerden söz eder (1984: 20). Yabancılaşmadan kurtulmuş bireyler o kadar önemlidir ki gündelik yaşam, onlar sayesinde kendi çıkarlarından daha önemli olabilecek değerlerle oluşturulabilecektir. Yüce bir hedef için kendini feda etme, arzularımızdan uzaklaşma/feragat etme, kendini başkalarının yerine koyma, onların ihtiyaçlarını gözetmekle gerçekleşebilecek ve böylelikle kapitalizmin egoist, bireyci, hazcı insan modelinin alternatifi oluşabilecektir.

Kırklı yılların entelektüelleri kendiliğinden farkına varma süreciyle ilgili bir yorumda bulunmamışlardır: Sürekli olarak uyarıcı, yol/yön gösterici bir rol biçmişlerdir kendilerine. Toplumun eğitilmesi, kültürel kurumların çoğaltılıp yaygınlaştırılması makro düzeydeki önerileridir. Lefebvre'in ulaşılması gereken bir konum olarak gördüğü *[B]ütüncül İnsan* oldukları –en azından kendilerini öyle gördükleri– iddia edilebilir, kendilerini tanımlamamış olmalarına rağmen entelektüel öncü, sosyal bir mühendis oldukları da söylenebilir. Amaçlarıyla ilgili olarak düşünüldüğünde Heller'in yabancılaşmadan kurtulmuş bireylerini andırmaktadırlar. Çünkü onlar da fedakârlık yapmaktadırlar, hazlardan uzak yaşamakta, her türlü egoizmle savaşmakta, topluma bunu bir model olarak önermektedirler.

Heller, yabancılaşmadan kurtulmuş bireyin, mensup olduğu sınıf ile doğrudan ilişkiye girmediğini, kendi sınıfının norm ve

düşüncelerini kendine mal etmeyip, özellikle ayrıksı durduğunu vurgular. Kırklı yılların entelektüelleri, çoğu bir önceki yüzyılın son çeyreğinde doğmuş, yaşları 40 ile 60 arasında değişen, aynı zamanda edebiyatla uğraşan –en azından mutlaka ilgili olan– erkek gazeteci-yazarlardır. Üniversite/Yüksek Okul mezunu olup, yabancı dil olarak çoğunlukla Fransızca bilmektedirler. Önemli bir çoğunluğu milletvekili olarak aktif politikaya girmiş ya da resmi devlet görevlerinde bulunmuşlardır. Milletvekilli seçimi atama yoluyla yapılmakta ve yazılan yazıların içeriği bu seçimlerde oldukça etkili olmaktadır. Resmi görevlerde yer almaları, rejimle aralarında organik bir bağ oluşturmuştur. Heller’in yabancılaştırmadan kurtulmuş bireylere biçtiği burjuvazi karşıtlığı ya da anti-kapitalist tutumlar, kırklı yılların entelektüellerinde aynı bağlamda düşünülürse eğer “yoktur”. Davranış, algı ve eylemlerine bakıldığında kendilerini rejimin bir parçası, bazen bekçisi ve bazen öncüsü olan entelektüeller olarak görmektedirler. Her şeyden önce milliyetçilerdir, eleştireliliklerini rejimin kendisine yöneltmek gibi bir niyetleri yoktur. Ortak özellikleri nedeniyle bir cemaat oldukları söylenebilir, rejimin cemaate ve dolayısıyla cemaatin üyelerine sunduğu izin verilmiş eylem alanına kendilerini adapte etmişlerdir. Bu entelektüel cemaate isyan eden ve cemaatten dışlananların rejim aleyhtarı (politik anlamda muhalif) olmaları kadar çoğunluğunun yaş olarak genç (en yaşlıları Sabahattin Ali olmak üzere Necip Fazıl, Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar vd) olması ilginçtir. Aynı cemaatin rejimin beklentilerine uygun yaşamadıklarını düşünerek gençlere yoğun eleştiriler yapması bir kuşak çatışması olduğuna da işaret etmektedir.

Kırklı yılların entelektüellerini ve onların gündelik yaşamla ilişkilerini anlamak adına faydalandığımız kuramcılardan biri olan Heller’in Marksizm’in sınıf kavramından beslenen bir nesneleştirme tipolojisi vardır. Heller, insan deneyiminin öncülü olarak gördüğü *Kendi içinde nesneleştirme* (objectivation in itself) alanında üç bileşenden bahsetmektedir: Sıradan dil, insan yapımı nesnelere ve gelenekler. Her üç bileşen de kural ve norm olarak iç içe geçmekte ve insanlar bu alanda edindikleri bilgiyi

kendilerine mal etmektedirler. Hemen herkes dilin kullanımı, ne ve nasıl yapılırlı bağlamsal bilgisi, neyin iyi ya da kötü olduğu, zorluklarla başa çıkma yolları, düşmanlar, yanlışlar ve doğrular arasından seçim yapmayı bu üç bileşen dolayısıyla kazanırlar. İnsanlar bu bileşenleri öğrenirken birörnekleşmezler, öte yandan bu süreç gündelik yaşamın ön şartıdır. İnsanlar neyi nasıl yapacakları konusunda bilgileri bu bileşenlerden öğrenirler, ancak gündelik yaşamın kendisi bu bileşenlerle (*kendi içinde nesneleştirme* alanından yola çıkarak) anlamlandırılmaz. Gündelik yaşam, kuralları ve sınırları belli, verili bir alandan çıkarak anlaşılamayacak kadar karmaşık/heterojendir. Ayrıca *kendi içinde nesneleştirme alanı*, var oluşu, yaşamın anlamını cevaplayamaz (1984: 256-262; 1990: 50).

Heller, bir başka kategoriden daha bahseder: *Kendi için nesneleştirme* (objectivation for itself). Bütün edebiyat ve anlatı türleri, mitoloji ya da görsel-işitsel temsillerden oluşan bu alan, anlamın sağlandığı alandır (1984: 119-120; 262-6;). Hemen her bileşen yaşama bir anlam katmaktadır. Kendi içinde nesneleştirmenin yabancılaşma (ona özdeş) olmadığını belirten Heller, kendisi için nesneleştirmenin de hiyerarşik olarak yabancılaşmanın üzerinde (veya aşkın) olmadığını ekler. Bu iki alan hayatı bir önem taşımaktadır. İlki gündelik yaşamın meşrulaştırılmasını diğeri eleştirilmesini sağlar. Toplumların devamlılığı ve yeniden üretimi bu iki alanın işlevselliğinden çıkmaktadır. Lefebvre'in gündelik yaşamı yabancılaşmanın ve özgürleşmenin alanı olarak görmesi, Heller ile benzeşmektedir (1995: 54).

Heller'in nesneleştirme tipolojisinin üçüncü bir alanı da vardır: *Kendi içinde-kendi için nesneleştirme* (objectivation in and for itself) alanı (1990: 52). Burada, çeşitli yönlendirici (manipülatif) sosyal, ekonomik ve politik resmi kurumlar yer almaktadır. Diğeri iki alanı kontrol eden (yok etmeyen) bu alan uzmanlaşmış kişilerin denetimindedir; bilimsellik, rasyonelleşme, bürokratikleşme, sanatsal ve felsefi uygulamalar/yönlendirmeler bu alandan topluma yayılmaktadır. Heller, gündelik yaşamı rasyonelleştirme çabasını bir tür kolonileştirme çabası olarak görmekle birlikte, hiçbir zaman modernite-

nin egemen dünya görüşünü sağlayan bilimsel-bürokratik dilin gündelik yaşamı ele geçiremeyeceğini (yerini alamayacağını) söyler. Ona göre bu durum “bilimin” başarısızlığını göstermektedir. Ancak oluşturduğu üçlü dengenin kırılma olduğunu, insanlık için bir tehdidin daima var olduğunu, eleştireliliği yok eden bir dünyayı hatırdaki tutmamız gerektiğini de ekler.

Heller’in *Kendi içinde-kendi için nesneleştirme* alanına atfettiği özellikler dönem entelektüellerin çoğu eylem ve amaçlarıyla benzeşmektedir. Entelektüeller gelecek ve bugünle ilgili iletişim biçimi, kurallar, kısıtlar belirlemede, tüm bunları rejimin yaşaması, rasyonalizm, bilim ya da uygarlık adına yapmaktadırlar. Heller, bu alanın bir tür resmiyet taşıdığını söyleyerek, toplumsal yapının kimliğine/ne’liğine uygun olarak yönlendirici ve biçimlendirici davranıldığını belirtmektedir. Entelektüeller toplumsal meşruiyeti pekiştiren görüş, eylem ve olguları, istedikleri biçimde yeniden yorumlayıp üretirken, toplumun var oluşuna/geleceğine tehdit olabilecek eleştireliliği bertaraf etmekte, gerekirse onları marjinalleştirerek dışlamaktadırlar. Bu nedenle kırklı yıllardaki gündelik yaşama yönelik eleştiri ve düzenleme çabaları dolaylı ve doğrudan politik bir mücadeledir.

Entelektüellerin eleştirdiği hemen her şey gündelik yaşamı anlamlı bir bütünlüğe dönüştürmek içindir, oysa gündelik yaşamın heterojen, dağınık ve denetlenemez bir yapısı vardır. Gündelik yaşamla ilgili görüşlerinden faydalandığımız De Certeau’nun sıradan insanların silahı olarak gördüğü direniş potansiyeli de burada anlam kazanmaktadır. Sıradan insanlar, disiplin ya da disipline etme çabaları karşısında sürekli ihlaller, kaçamaklar yapmakta, fırsatını bulduğu an kuralları kendine malederek değiştirmekte, bozmaktadır (1984: 37; Fiske, 1999: 46). Sinemada sigara içmek, tramvaya asılmak, eğlence yerlerinde nara atmak, kadınların pantolon ya da japone kollu elbiseler giymesi, önerilen edebi ve siyasi şahsiyetlerin yerine sinema yıldızlarının taklit edilmesi vd gibi gündelik yaşamın içinde yer alan küçük ihlallerin entelektüellerin dikkatini/tepkisini çekmesi, yazılarına konu etmesi gösteriyor ki bir müca-

dele sürmektedir. De Certeau'nun kastettiği anlamda bir direniş söz konusudur.

Geniş anlamıyla düşünüldüğünde muhalefet olgusu bir ideoloji, parti, ya da eğilimlerle sınırlı değildir. Bir dilenci ya da marjinal bir kıyafet, rejimin beklentileriyle (varlığı ya da görünümlüyle) uyumlu olmadığından düzene muhalefet edebilir. Temel kıstas, otoritenin bir olgu, eğilim, olay ya da kişi karşısındaki tutumudur. Eğer otorite bir olgu, eğilim, olay ya da kişiden rahatsızlık duyuyor, yasaklıyor, engel olmaya çalışıyor ya da cezalandırıyorsa varlığına yönelik bir muhalefetle mücadele ediyor demektir. Bu bir dilenci, bir kıyafet, bir şair, bir roman ya da bir katil olabilir ve hepsi farklı gerekçelerle rahatsızlık yaratabilir. Kırklı yıllarda varolan rahatsız edici birçok olgu ve eğilimin otoriteyle ilişkisi benzer bir bağlamda gerçekleşmiştir. Ancak çoğu olgu ve eğilim muhalif olarak adlandırılmamış, muhalefet bağlamında düşünülmemiştir. Muhalif olarak görülenler siyasetle doğrudan ilgisi olan, belirli bir siyasal felsefeye dayanan isimlerdir. De Certeau'nun görüşleri yaşananları anlamlandırmak adına önemlidir, ancak sıradan insanların muhalif eylemlerini “direnişlerini” abartmak, değişim ve toplumsal dönüşüm adına öne çıkartmak (muhalif düşünce ve eğilimleri göz ardı etmeye varan bir) yanlış da olacaktır.

Benzer bir yorum, Lefebvre'in “şehir reformu (resmî alanların işgali ve dönüştürülmesi)” ile De Certeau'nun her yayanın şehir yaşamını farklı deneyimlemesine (yaşamasına) yaptığı vurgu için söylenebilir (1984: 98). Her iki yorumcu da özgürleşmiş bireylerin/yayaların şehrin mekânlarını iktidarın beklediği biçimde algılamayacağını ve dönüştüreceğini vurgulamaktadır. De Certeau'nun dönüştürme vurgusu “tahrif etme-tavsatma” ve “varolanı yerinden etme” anlamındadır (1984: 108), Lefebvre şehrin (ve resmi mekânların) işgalinden söz etmektedir. Kırklı yıllarda şehre göç eden taşralılar büyük caddeleri doldurmakta, yaşadıkları mahalle ya da şehirlerde daha önce görmedikleri ısıltı ve hareketliliği izlemektedirler. Şehrin cazibeli mekânları sıradan insanlar tarafından büyük rağbet görmekte, geniş kalabalıklar gün boyu o cadde ve sokakları dol-

durmaktadır. Entelektüellerin bu kalabalıklardan rahatsızlık duydukları, şikâyet dolu yazılarından anlaşılmalıdır. Entelektüellerin tavrı resmi-denetleyicilikle özdeştir; kalabalıkların şehir düzenini bozduğunu düşünmektedirler. O dönem yazılanlara bakılırsa, halkın caddeleri doldurması, “halka açılmak” ya da örneğin yabancı Beyoğlu’nun “halk tarafından işgali/kurtarılması” gibi olumlu bir biçimde anlamlandırılmamıştır. Halkın sokakları, Lefebvre’in tanımladığı gibi dönüştürdüğü düşünülmemiştir, daha çok yozlaşma olarak ifadelendirilmiştir. De Certau’nun kastettiği anlamda sıradan insanların şehri kendi istedikleri biçimde değiştirdiği söylenebilir, ancak bu da şehir modernleşmesinin tipik sonuçları olabilecek direniş ve değişimler olarak tanımlanmalıdır. Her büyük şehir göç alır; şehre gelenler kendilerini olduğu kadar şehri de değiştirirler.

Lefebvre insanların yabancılaşmanın etkilerinden kurtulduğu nadir anlardan biri olarak Karnaval zamanından bahsetmektedir. Modern öncesi dönemlerde yılın belli bir döneminde (örneğin baharın gelişinde) büyük katılımlarla gerçekleşen karnavallar, özellikli bir yaşam anına denk düşmektedir. Karnavallarda yılın geri kalanında disipline edilen, bastırılan her türlü davranış ve eylem serbest bırakılmakta, resmi kültürün biçimlendirdiği değerler geçici bir zaman dilimine özgü olarak alaşağı edilmektedir. Lefebvre, bu geleneğin eski gücünü yitirmekle birlikte karnavalların gündelik yaşamın yabancılaştırıcı etkilerini dönüştüren devrimci potansiyeline inanmaktadır (1992: 202-3). Türk-Müslüman geleneği içerisinde karnaval gibi (cinsellik, israf, cümbüş içeren) özellikli zamanlar yoktur. Kırklı yılların entelektüelleri, karnaval zamanını (içerdiği unsurlar üzerinden) olumsuz bir eğretileme olarak kullanmaktadırlar. Özellikle sinema ve popüler dergilerin yayın zihniyetleri ahlak-dışı bulunmakta, yarattıkları etkiler ve model olarak gösterdikleri yaşam biçimleri yozlaşmış ve anormal sayılmaktadır. Benzer yorumlar Beyoğlu’ndaki gece yaşamı, plajlar ve gazinolar için de yapılmıştır. Karnavalın içerdikleri (cinselliğin serbestliği, yiyecek ve içecek tüketimi, israf ve cümbüş) her zaman karşı çıkılan, kimi zaman Amerikanlaşma, kültürel ka-

pitalizm,² modernleşme ile özdeşleştirilen yozlaşma sembolle-ridir. Lefebvre'in gündelik yaşamı dönüştürmek için önemse-diği karnavalesk isyanın bir benzeri, hatta iması dahi, yerli en-telektüellerin gündemine gelmemiştir. Tersine de düşünülebilir, örneğin bir benzerlik kurmak gerekirse, karnavalı en çok eleş-tiren din adamlarıyla sinemayı eleştiren entelektüeller arasın-da benzerlikler kurulabilir. Sinemalarda yiyecek yenmesi, lo-calarda yaşandığı söylenen cinsel ilişkiler, sinema önlerinde dolaşan genç kızlar, gösterilen filmlere ışıklar çalıp tezahürat-ta bulunanlar rahatsızlık yaratmış, gazete yazılarına konu edil-miştir. Filmlerin konusu, kalitesi, etkileri sinemanın popüler-liği nedeniyle daima gündemde olmuştur.

Kırklı yıllarda tartışan, gündelik yaşamı tanzim etmek iste-yen entelektüellerin kültürel alt yapıları, referans ve refleksle-rini etkileyen olgular yüzyıl başlarında şekillenmiştir. Zaten o dönemi yaşayanların Cumhuriyet'in geçmişle bağı olmayan bir kopma/kırılma/milat olduğuna ilişkin bir kabulleri yoktur, ya-zı ve yorumlarında süreklilik vurgusu kendini hissettirmekte-dir. 1923'ün bir kopma (öncesiz bir başlangıç) olduğu sonraki dönemlerde güçlenmiş, daha çok o dönemi yaşamayan siya-setçi ve akademisyenler tarafından biçimlendirilmiştir.

Dönem içerisinde çatışmaları yönlendiren “denetleyen/de-netleyici” ve “yükselen” başlıkları altında ele alınan iki ayrı kuşak olduğu varsayılmıştır. Kuşakları birbirinden ayıran temel kıtas, “Kurtuluş Savaşı ve rejimin inşasında bulunmak-tır”. Doğum tarihleri bir önceki yüzyıl (veya 1890-1905 arası)³ olan *denetleyici kuşak* mensupları, meşruiyetlerini savaşta ve cumhuriyetin kuruluşunda etkin birer aktör olmalarından al-

2 Vurgulanmak istenilen doğrudan kapitalizmin değil, kapitalizmin kültür ve ah-lak üzerindeki etkilerine yönelik bir eleştirelliktir. Kapitalizm çoğu zaman Batı ile özdeşleştirilmiş, batılılaşma (teknolojik olmayan) pratiklerine yönelik eleş-tiriler bu yorumlarda işlevselleştirilmiştir. Bu yorumlar muhafazakâr temellidir.

3 Murat Belge'ye göre, “Türkiye'nin entelektüel hayatına, İmparatorluk son dö-neminin sert çalkantıları arasında yetişmiş, 1890-1905 arasında doğmuş kuşak yön verdi. Bunlar, tam da bir milli devlet kuruluşu sırasında, bir ayakları zo-runlu olarak siyasetin içinde olmak üzere, kültürel-akademik-entelektüel ha-yatta 'kurucular' rolü oynadılar” (2002: 53). Belge bu kuşağın çoğu isminin alanlarında aşılammış olmasına dikkat çeker.